

การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร ในจังหวัดสิงห์บุรี

Self Reliance of Food-processing Community Enterprises in Sing Buri Province

อรณิชา ฮวบหิน รุจ ศิริสัญญาลักษณ์* บุศรา ลีมนิรันดกุล และ พรสิริ สืบพงษ์สังข์

Onnicha Huabhin Ruth Sirisunyaluck* Budsara Limnirankul and Pornsiri
Suebpongsung

ภาควิชาพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50100
Department of Agricultural Economy and Development, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University,
Chiang Mai 50100

* Corresponding author: ruth.si@cmu.ac.th

(Received: 6 July 2021; Revised: 19 August 2021; Accepted: 17 September 2021)

Abstract

This study aimed to investigate a level of self-reliance of food processing community enterprises in Sing Buri province. Five aspects of self-reliance were taken into consideration: technology, economy, natural resources, spirit and society. The sample group comprised 51 food processing community enterprise groups and each group had the president, the secretary the treasurer and group members. Each group was considered as unit of analysis. Interview schedule was used for data collection and analyzed by using descriptive statistics: frequency, percentage, mean and standard deviation. Results of the study revealed that most of the informants 80.5 percent were female, 53.6 years old on average and elementary school graduates. The informants had a yearly income for 167,692 baht but most of them 82.2 percent had debts. They had an experience in joining a community enterprise group for 5.1 years on average. Most of the informants perceived information about community enterprises through agricultural extension workers. The informants had a high level of knowledge and understanding about community enterprise and they strongly agreed to

its tasks, regarding self-reliance of food processing community enterprises in Sing Buri province, it was found that, as a whole, they had a high level of self-reliance. Based on its details they had a highest level of self-reliance in terms of natural resources, The following aspects were found at a high level : spirit society and technology, respectively. Some community enterprise groups had a financial problem for their operation and marketing/management still be main problems. They suggested that concerned agencies should extend knowledge to the food processing community enterprises groups on the basis of finance, management and marketing for progress product development.

Keywords: Self-reliance, community enterprise, food-processing

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี โดยใช้หลักการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจและด้านสังคม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจำนวน 51 กลุ่มแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และสมาชิก ซึ่งผู้วิจัยใช้แต่ละกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิจัยครั้งนี้ พบว่า ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ร้อยละ 80.50 เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 53.65 ปี จบการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษามีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 167,692 บาท/ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 82.20 มีหนี้สิน มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 5.11 ปี ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระดับมาก และมีทัศนคติอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่งต่องานวิสาหกิจชุมชน ในด้านการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี พบว่า กลุ่มมีการพึ่งพาตนเองโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับมากที่สุดในด้านทรัพยากรธรรมชาติและมีการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับมากในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเทคโนโลยี ตามลำดับ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบางกลุ่มมีปัญหาการดำเนินงานในด้านการเงิน การบริหารจัดการและการตลาดที่ยังเป็นปัญหาหลักและกลุ่มมีข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ความรู้แก่กลุ่มทั้งในด้านการเงิน การบริหารจัดการและการตลาด ผลักดันให้วิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เพื่อสร้างความก้าวหน้าให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

คำสำคัญ: การพึ่งพาตนเอง วิสาหกิจชุมชน การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร

คำนำ

วิสาหกิจชุมชน เป็นกิจการของชุมชน เกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยขณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิต ร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็น นิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของ ครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน (สำนักงาน เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548) ในพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายเพื่อให้มีการส่งเสริมความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน มีผลให้ ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมสำหรับการแข่งขัน ทางการค้าในอนาคตไม่ว่าในระดับใด รวมถึงการ พัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ ในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้าง ความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดย มีเป้าหมายที่ 3 เพิ่มศักยภาพชุมชนและเศรษฐกิจ ฐานรากให้มีความเข้มแข็งเพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น มีแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยส่งเสริม การประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชน และสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบัน ศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ ความเข้มแข็งและความ ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2559)

จังหวัดสิงห์บุรีมีประชากรที่ประกอบอาชีพ ทางการเกษตรเป็นจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ 76.69 ทำให้มีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย สำนักงานเกษตรจังหวัดสิงห์บุรีได้ดำเนินการ ส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรที่ว่างจากอาชีพหลัก รวมกลุ่มกัน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร หัตถกรรมจักสาน ศิลปะประดิษฐ์เพื่อเป็นอาชีพ เสริมเพิ่มรายได้ในครัวเรือน (สำนักงานเลขาธิการ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2554) ปัจจุบันได้ติดตามและสำรวจการดำเนินงานของ วิสาหกิจชุมชนที่มีการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 มาอย่างต่อเนื่องโดยมีกลุ่มที่ดำเนินการแปรรูป ผลิตภัณฑ์อาหารมากที่สุด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์แปรรูป จากปลา ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากกล้วย/เผือก/มัน ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพืชผักสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ แปรรูปอาหารอื่น ๆ ยกตัวอย่างวิสาหกิจชุมชน ปลาช่อนแม่ลามหาราชานุสรณ์แปรรูปปลาช่อน แดงเดี่ยวไส้กรอกปลา วิสาหกิจชุมชนขนมหวาน บ้านทองเอนแปรรูปเผือกฉาบ กล้วยฉาบ และ วิสาหกิจชุมชนคุณนายฟาร์มจิ้งหรีดแปรรูปจิ้งหรีด อบกรอบ น้ำพริกจิ้งหรีดและขนมเค้กจิ้งหรีดเป็นต้น โดยมีผลการประเมินศักยภาพอยู่ในระดับดีและ ระดับปานกลาง ซึ่งพบว่า บางกลุ่มสามารถดำเนินงาน ได้อย่างต่อเนื่อง บางกลุ่มไม่สามารถดำเนินงานได้ อย่างต่อเนื่อง บางกลุ่มต้องยกเลิกกิจการไป ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมามีวัตถุประสงค์ให้ เกษตรกรสามารถทำกิจการในชุมชนแบบพึ่งพา ตนเองได้ ถ้าสามารถพึ่งพาตนเองได้ก็จะทำให้ วิสาหกิจชุมชนเกิดความยั่งยืน ซึ่ง (สัญญา, 2542) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการพึ่งพาตนเองจะต้องมีการ พึ่งพาตนเองใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) การพึ่งตนเองทาง ด้านเทคโนโลยี 2) การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ

3) การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน 4) การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจและ 5) การพึ่งตนเองทางด้านสังคม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปและผลิตภัณฑ์อาหารที่จัดตั้งขึ้นมาในจังหวัดสิงห์บุรีว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับใด และในด้านใดบ้าง ซึ่งผลงานวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาระดับการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาระดับการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานเกษตรจังหวัดสิงห์บุรีจำนวน 51 กลุ่ม ใน 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสิงห์บุรี อำเภอบางระจัน อำเภออินทร์บุรี อำเภอท่าช้าง อำเภอพรหมบุรี และอำเภอดำรงวิทยารบจัน เนื่องจากจำนวนกลุ่มทั้งหมดมีเพียง 51 กลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาจากกลุ่มทั้งหมดโดยไม่มีการสุ่มตัวอย่าง โดยใช้

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) ซึ่งแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยตัวแทนกลุ่ม ได้แก่ ประธาน เลขานุการ เภรัญญิกและสมาชิก (รวมเป็น 4 คน) ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (focus group) ทั้ง 4 คนเพื่อให้ได้คำตอบ 1 คำตอบต่อ 1 คำถาม

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

คือ แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิดใช้สำหรับสัมภาษณ์กลุ่ม ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มโดยให้คนในกลุ่มร่วมกันคิดแล้วตอบคำถาม ซึ่งแต่ละคำถามจะได้คำตอบออกมาเพียง 1 คำตอบ เป็นข้อมูลแบบ aggregate data

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะพื้นฐานบางประการของตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยประธาน เลขานุการ เภรัญญิกและสมาชิก (รวมเป็น 4 คน) ซึ่งเรียกว่าหน่วยย่อยของกลุ่ม ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์หน่วยย่อยดังกล่าวให้เหลือเพียง 1 ค่าโดยการหาค่าเฉลี่ยหรือฐานนิยม ยกตัวอย่าง อายุของตัวแทนกลุ่ม ประธานอายุ 50 ปี เลขานุการอายุ 45 ปี เภรัญญิกอายุ 55 ปี และสมาชิกอายุ 58 ปี กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้จะมีอายุของตัวแทนกลุ่มเท่ากับ $50+45+55+58 \div 4 = 52.0$ ปี ค่าที่ได้จะเป็นตัวแทนของหนึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (unit of analysis) ถ้าเป็นข้อมูลที่มีการวัดแบบนามมาตร เช่น เพศ จะวิเคราะห์ด้วยค่าฐานนิยม (mode) ยกตัวอย่าง เพศของตัวแทนกลุ่มซึ่งมีเพศหญิง 3 คน และเพศชาย 1 คน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้จะมีเพศ

เป็นเพศหญิง แล้วนำไปคำนวณในขั้นตอนต่อไปโดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับข้อมูลที่เป็นคำถามแบบให้ตอบตามมาตรวัด 5 ระดับของลิเคิร์ท (Likert Scale) ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับการพึงพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร ผู้วิจัยวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weight mean score)

ผลการวิจัยและวิจารณ์

จากการศึกษาลักษณะพื้นฐานบางประการของตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในด้าน เพศ อายุ การศึกษา รายได้ในครัวเรือน ภาวะหนี้สิน ประสบการณ์ในการเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชน การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนและทัศนคติต่องานวิสาหกิจชุมชน พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีลักษณะพื้นฐานดังกล่าว (Table 1)

Table 1 socio – economic attributes of the informants

socio – economic attribute	Lowest	Highest	\bar{x}	S.D.	%	Description
Sex: Female					80.50	
Age (year)	30	68	53.65	3.92		
Educational (attainment)	6	15	8.77	1.56		
Household income (baht/year)	90,000	300,000	167,692.80	41544.22		
Debts					82.20	
Experience in joining state community enterprise group (year)	1	12	5.11	1.80		
Perception of information about community enterprises (more than one answer is allowed)						
- Community leader (sub-district/village head)					74.3	
- Agricultural worker					95.9	
- Television					3.5	
- Brochure					7.0	
- Training/Educational trip					37.0	
- Online media					7.0	
Knowledge and understanding about community enterprises (score)	10	13	12.12	0.35		High
Attitude towards tasks community enterprises			4.56	0.14		Strongly agree

Remarks: The computation of a level of a Knowledge and understanding about community enterprise was on the basis of 13 question items (true or false) A correct answer got a score of 1 whereas a wrong answer got a score of 0 (zero)

จากการศึกษาลักษณะพื้นฐานบางประการของตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 53.65 ปี โดยมีอายุระหว่าง 51-60 ปี จบการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา มีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 167,692 บาท/ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 82.20 มีหนี้สิน มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 5.11 ปี ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 12.12$) คะแนน และมีทัศนคติต่องานวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ($\bar{x} = 4.56$) เมื่อพิจารณาถึงลักษณะพื้นฐานของตัวแทนกลุ่มจะเห็นได้ว่ามีศักยภาพในการบริหารจัดการได้ค่อนข้างเหมาะสม เพราะการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงคณะกรรมการมีประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิสาหกิจชุมชนทำให้

สามารถบริหารจัดการกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี

การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี

การศึกษาการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ประธาน เลขานุการ เภรณูญิกและสมาชิก 1 คน จำนวนทั้งหมด 51 กลุ่ม โดยใช้คำถามที่ประกอบด้วยการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจและด้านสังคม โดยแต่ละด้านประกอบด้วยคำถามที่ให้ตอบตามมาตรวัด 5 ระดับของลิเคิร์ต แล้วให้ตัวแทนกลุ่มทั้ง 4 คนร่วมกันคิดและให้คำตอบเพียงคำตอบเดียว ซึ่งเป็นข้อมูลแบบ Aggregate number ผลการวิเคราะห์ (Table 2)

Table 2 self-reliance of the food-processing community enterprise groups

(n = 51)

Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
Technology	3.88	0.56	High
Economic	4.01	0.48	High
Natural resource	4.58	0.56	Highest
Spirit (Mind)	4.27	0.32	High
Society	4.05	0.30	High
Total	4.16	0.38	High

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการศึกษาระดับการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี โดยภาพรวมตัวแทนวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารเห็นว่า มีการพึ่งพาตนเองได้ในระดับมาก (\bar{x} = 4.16) โดยสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับมากที่สุดด้านทรัพยากรธรรมชาติ

(\bar{x} = 4.58) และพึ่งพาตนเองได้ในระดับมากด้านจิตใจ (\bar{x} = 4.27) ด้านสังคม (\bar{x} = 4.05) ด้านเศรษฐกิจ (\bar{x} = 4.01) และด้านเทคโนโลยี (\bar{x} = 3.88) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาประเด็นย่อยในแต่ละด้านวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารมีระดับการพึ่งพาตนเองได้ดังนี้ (Table 3-Table 7)

Table 3 self-reliance of the food-processing community enterprise groups in terms of Technology

(n = 51)			
Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
Technology			
1. your group employs local technology wisdoms for production	4.47	0.67	Highest
2. your group employs new technology suitable for production	4.09	0.85	High
3. your group can manage technology using	4.11	0.76	High
4. your group can apply technology to communication, data retrieval, and public relations	3.98	0.67	High
5. your group is knowledgeable in various technology using for production	3.78	0.75	High
6. your group has technology/machines for production	3.62	0.74	High
7. your group can fix or maintain technology	3.35	0.62	Moderate
8. your group adopts modern technology together with local wisdoms for production	3.64	0.52	High
Total	3.88	0.56	High

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการวิเคราะห์การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.88$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีการพึ่งพาตนเองได้ อยู่ในระดับมากที่สุด คือ กลุ่มมีการใช้เทคโนโลยี พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิต ($\bar{x} = 4.47$) และประเด็นที่มีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก คือ กลุ่มสามารถบริหารจัดการการใช้เทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง ($\bar{x} = 4.11$) กลุ่มได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้ในการผลิต ($\bar{x} = 4.09$) อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นที่กลุ่มให้ความเห็นว่าสามารถพึ่งตนเองได้เพียงระดับปานกลางเท่านั้น คือ ประเด็นการซ่อมแซม บำรุงรักษาเทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง ($\bar{x} = 3.35$) จะเห็นว่ากลุ่มสามารถใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตเพื่ออำนวยความสะดวกและได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพ โดยกลุ่มได้นำเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตของกลุ่ม เช่น เครื่องบดพริกแกง ตู้อบแห้งและบางกลุ่มก็มีการใช้โรงอบ

พลังงานแสงอาทิตย์ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาในชุมชนอย่างแพร่หลาย และเป็นเทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ที่สำคัญคือไม่ยุ่งยากในการจัดหามาใช้และสามารถใช้ได้ง่าย แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความรู้เพียงเรื่องการใช้เทคโนโลยี แต่ขาดความรู้ด้านการซ่อมแซม บำรุงรักษาเทคโนโลยีด้วยตนเอง เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านพื้นฐานความรู้และอายุค่อนข้างมากของสมาชิก จึงเป็นเหตุให้วิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยีอยู่ในลำดับสุดท้าย ณรัชชอร์ (2553) ก็พบเช่นเดียวกันว่า การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยีของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในเขตเทศบาลเมือง กระทุ่มล้ม สามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องวิธีการบำรุงรักษา รวมทั้งการซ่อมแซมดัดแปลง พัฒนา หรือคิดประดิษฐ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ไม่มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านความรู้ด้านเทคโนโลยีและข้อจำกัดด้านเวลาซึ่งต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพ

Table 4 self-reliance of the food-processing community enterprise groups in terms of economic

(n = 51)

Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
Economic			
1. your group has adequate incomes for livelihoods	3.98	0.67	High
2. your group regularly has savings	4.07	0.56	High
3. your group can produce products for income generating	4.03	0.59	High
4. your group has stock mobilization and circulating money in the group	4.23	0.61	High
5. your group has enough production factors	4.01	0.46	High
6. your group can access to capital sources and loans for production	3.72	0.69	High
Total	4.01	0.48	High

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการวิเคราะห์การพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.01$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีการพึ่งพาตนเองได้ในระดับมากทุกประเด็น ได้แก่ กลุ่มมีการระดมหุ้นหรือเงินหมุนเวียนภายในกลุ่ม ($\bar{x} = 4.23$) กลุ่มมีการออมเงินอย่างสม่ำเสมอ ($\bar{x} = 4.07$) กลุ่มสามารถผลิตสินค้าได้เองทำให้เกิดรายได้แก่กลุ่ม ($\bar{x} = 4.03$) กลุ่มมีปัจจัยการผลิตเพียงพอโดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยจากภายนอกชุมชน ($\bar{x} = 4.01$) จะเห็นว่าวิสาหกิจชุมชนมีแหล่งทุนจากการรวมหุ้นของประธานกลุ่มและสมาชิกหรือการใช้เงินหมุนเวียนภายในกลุ่มในกระบวนการผลิต และสร้างรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ สามารถลดต้นทุนการผลิตโดยเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นการช่วยอุดหนุนเศรษฐกิจของชุมชนและช่วยให้กลุ่มประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากขึ้น ในภาวะเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สมาชิกจึงต้องปรับตัวเพื่อให้มีรายได้

ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต การเก็บออมเงิน การจัดสรรรายได้ในกลุ่มให้เป็นระบบ จะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของกลุ่มได้และสามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างมั่นคง วิภารัตน์ (2562) พบเช่นเดียวกันว่าการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจมีการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับมาก สามารถสร้างรายได้จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีการลดต้นทุนโดยซื้อวัตถุดิบจากท้องถิ่นซึ่งจะมีต้นทุนถูกกว่าการซื้อจากภายนอก มีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีรายได้เพียงพอต่อรายจ่ายและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข เช่นเดียวกับกับ ธวัชชัย และคณะ (2560) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจ คือ กลุ่มมีการพึ่งพาด้านเศรษฐกิจจากการมีเงินทุนจากหุ้นสมาชิกในกระบวนการผลิต และมีการลดต้นทุนการผลิตจากการใช้วัตถุดิบที่รับซื้อในชุมชนก่อนเป็นหลัก เพื่อลดการซื้อสมุนไพรจากภายนอกชุมชนและลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่าง ๆ

Table 5 self-reliance of the food-processing community enterprise groups in terms of Natural resource

(n = 51)

Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
Natural resource			
1. your group can find something to replace what is used up	4.49	0.70	Highest
2. your group utilizes resource carefully	4.50	0.67	Highest
3. your group has enough resource for production and can find something to replace its	4.50	0.64	Highest
4. your group mainly uses existing resource in the community for production	4.60	0.56	Highest
5. your group maintain natural resources to be in balance	4.78	0.41	Highest
Total	4.58	0.56	Highest

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการวิเคราะห์การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมากที่สุด (\bar{x} = 4.58) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มมีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ (\bar{x} = 4.78) กลุ่มมีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักในการผลิตสินค้า (\bar{x} = 4.60) กลุ่มมีทรัพยากรเพียงพอต่อการผลิตและสามารถซ่อมแซมหรือปลูกทดแทนได้ (\bar{x} = 4.50) เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดสิงห์บุรีประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก มีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายวิสาหกิจชุมชนได้เน้นเรื่องการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลักในการผลิตและนำทรัพยากรที่มี

อยู่ในชุมชนมาใช้ได้อย่างคุ้มค่า ยกตัวอย่างกลุ่มผลิตเครื่องแกง มีการใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน เช่น พริก ตะไคร้ ข่า ขมิ้น โดยกลุ่มมีการปลูกไว้ใช้เองและรับซื้อในชุมชน อีกทั้งยังช่วยดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ให้หมดสิ้นไป เป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีและร่วมกันรณรงค์ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรอบคอบ เช่น การปลูกทดแทนทรัพยากรที่ใช้ไปเพื่อเป็นการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน กรมลวรรณ (2558) พบเช่นเดียวกันว่าเกษตรกรได้มีการร่วมกันรณรงค์สร้างจิตสำนึกในการประหยัดทรัพยากรมากขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมแก้ปัญหาการสูญสิ้นของทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้ใหญ่ในชุมชนปลูกฝังให้เด็กรักธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ เช่น การไม่เผาทำลายป่าไม้

Table 6 self-reliance of the food-processing community enterprise groups in terms of spirit (Mind)

(n = 51)

Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
Spirit (Mind)			
1. co-problem solving among group members	4.21	0.54	High
2. good care-taking among group members	4.49	0.50	Highest
3. livelihoods under sufficiency economy among group members	4.33	0.55	High
4. listening to opinions of other among group members	4.39	0.49	High
5. preting the importance on teamwork among group members	4.05	0.30	High
6. your group is proud to produce products by local workforce and using resource existing in the community	4.13	0.34	High
Total	4.27	0.32	High

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการวิเคราะห์การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.27$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมากที่สุด คือ กลุ่มมีการดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือกัน ($\bar{x} = 4.49$) ประเด็นที่เหลือมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมากที่สุดคือ กลุ่มมีความสามัคคี รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ($\bar{x} = 4.39$) กลุ่มมีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ($\bar{x} = 4.33$) เมื่อกลุ่มมีปัญหาหรืออุปสรรคสมาชิกกลุ่มร่วมมือ ร่วมใจในการแก้ไขปัญหา ($\bar{x} = 4.21$) จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต้องทำงานร่วมกันกับคนในชุมชน จึงเห็นถึงความสำคัญในการทำให้สมาชิกเกิดความสุขในการทำงานร่วมกัน มีความ

สามัคคีกัน สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อมีปัญหาในกลุ่มสามารถร่วมมือ ร่วมใจในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้กลุ่มสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง สำราญ และคณะ (2550) พบเช่นเดียวกันว่า การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ เกษตรกรมีความภาคภูมิใจ มั่นใจในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความสุขและรักในการทำงานร่วมกัน เช่นเดียวกับกับ ณรัชชอร์ (2553) พบว่า การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านอยู่ในระดับมาก คือ มีความเชื่อใจในกลุ่ม สังคม เกิดความมั่นใจว่าสามารถแก้ปัญหาด้วยความสุจริต นอกจากนี้การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมให้มีระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ยังมีผลทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

Table 7 self-reliance of the food-processing community enterprise groups in terms of society

Self-reliance	\bar{x}	S.D	Description
(n = 51)			
Society			
1. your community can work together for production and various activities	3.90	0.41	High
2. people in your community help one another	4.17	0.43	High
3. people/many parties in your community work together for production	3.88	0.43	High
4. people in your group learn together and rely on each other	4.23	0.47	High
5. your group puts the importance on public sharing	4.09	0.30	High
Total	4.05	0.30	High

Remarks: 4.21-5.00 = Highest, 3.41-4.20 = High, 2.61-3.40 = Moderate, 1.81-2.60 = Low, 1.00-1.80 = Lowest

จากการวิเคราะห์การพึ่งพาตนเองด้านสังคมพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.05$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมากทุกประเด็น คือ กลุ่มมีการเรียนรู้ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน ($\bar{x} = 4.23$) ชุมชนมีความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ($\bar{x} = 4.17$) กลุ่มให้ความสำคัญกับส่วนรวม มีน้ำใจแบ่งปันกันในสังคม ($\bar{x} = 4.09$) ชุมชนสามารถร่วมมือกันในการผลิตสินค้าหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ($\bar{x} = 3.90$) เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่แบบพี่น้องหรือครอบครัว ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งจะทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การที่กลุ่มมีความรู้และความ

เข้าใจงานวิสาหกิจชุมชนทำให้การทำงานของกลุ่มเน้นการช่วยเหลือคนในสังคมโดยใช้แรงงานและทรัพยากรในชุมชน ซึ่งกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนได้ รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นการร่วมกันพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและยังสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น เสาวลักษณ์ (2561) พบเช่นเดียวกันว่า การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก เนื่องจาก สมาชิกในกลุ่มมาจากสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน จึงง่ายต่อการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและเมื่อมีงานภายในชุมชน ทุกคนมีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่หวังผลตอบแทน

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

เมื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อการพึ่งพาตนเองได้ของกลุ่มใน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและด้านเทคโนโลยี ปัญหาในการพึ่งพาตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่เกิดจากการขาดแคลนเงินทุนในการผลิต เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีรายได้น้อย บางกลุ่มประธานใช้เงินส่วนตัวมาลงทุนทำให้ไม่สามารถจัดหัวสต็อก อุปกรณ์หรือเครื่องจักรที่จะใช้ในการผลิตหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้น และปัญหาการขาดความรู้ด้านการตลาด ซึ่งมีผลต่อยอดการขายอันเป็นรายได้ของกลุ่ม ส่วนปัญหาในการพึ่งพาตนเองได้ในด้านเทคโนโลยี เป็นปัญหาที่เกิดจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและขาดความรู้ในด้านการซ่อมแซมบำรุงรักษาเครื่องมือเครื่องจักรด้วยตนเองจึงทำให้เกิดผลกระทบต่อการบริหารจัดการงานในกลุ่ม

สรุปผลการวิจัย

วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสิงห์บุรี ส่วนใหญ่ดำเนินกิจกรรมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร ตัวแทนกลุ่มที่ทำหน้าที่บริหารจัดการดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 53.65 ปี มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 5.11 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 167,692 บาท/ปี ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรีส่วนใหญ่เป็นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน มีการบริหารจัดการทุนภายใต้การพึ่งตนเองโดยเน้นการใช้ทรัพยากรและแรงงานภายในชุมชน รวมทั้งการซื้อขายภายใน

ชุมชนทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ในด้านการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน พบว่า โดยภาพรวมวิสาหกิจชุมชนมีการพึ่งพาตนเองได้อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้านเทคโนโลยีที่มีการพึ่งพาตนเองอยู่ในระดับมากตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังขาดความรู้ด้านการซ่อมแซม บำรุงรักษาเทคโนโลยีด้วยตนเอง เนื่องด้วยข้อจำกัดทางความรู้ด้านเทคโนโลยี ซึ่งอาจสร้างผลกระทบในการดำเนินงานของกลุ่มไม่ต่อเนื่อง และปัญหาในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดสิงห์บุรี บางกลุ่มมีปัญหา ด้านการเงิน การบริหารจัดการและด้านการตลาด ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและพัฒนาให้ผู้นำมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ เช่น ความรู้ในการทำบัญชี พร้อมด้วยการสนับสนุนปัจจัยการผลิต การตลาดประชาสัมพันธ์ในการจำหน่ายสินค้าผ่านช่องทางของหน่วยงาน การจัดอบรมในเรื่องของตลาดออนไลน์ การทำเว็บไซต์เพื่อให้สามารถกระจายสินค้าได้หลากหลายช่องทาง

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้กลุ่มมีความรู้ในเรื่องการใช้เทคโนโลยีในการผลิตและความรู้ในการซ่อมแซมบำรุงรักษาเครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่ใช้อย่างสม่ำเสมอ เพราะจะทำให้กลุ่มสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น สามารถยืดอายุการใช้งานของเทคโนโลยีและดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

2. เนื่องจากปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนดำเนินงานโดยคณะกรรมการและสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยสูงอายุ ดังนั้น ควรส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการบริหารจัดการ การดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมกลุ่ม อาจเป็นลูกหลานของสมาชิกเข้ามาช่วยทำการตลาดออนไลน์ พัฒนาสินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้สามารถเข้าสู่ตลาดได้หลากหลาย และช่วยกันอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาไม่ให้สูญหาย

เอกสารอ้างอิง

กมลวรรณ ตรีซัน. 2558. การดำเนินชีวิตโดยการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโครงการชิงหัวมันตามพระราชดำริกรณีศึกษา: เกษตรกรบ้านหนองคอไก่ อำเภอยาย่าง จังหวัดเพชรบุรี. วารสาร Veridian E-Journal, Slipakorn University 8: 1114-1125.

ณรัชชอร์ พิพัฒน์ธนากร. 2553. การพึ่งตนเองของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านในเขตเทศบาลเมืองกระทุ่มล้ม อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

ธวัชชัย พินิจใหม่ สุดารัตน์ เข้มเงิน สาวิตรี รังสิภัทร์ และทิพวัลย์ สีจันทร์. 2560. การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านนาโพธิ์ ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลมจังหวัดเพชรบุรี. วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน 10(3): 70-80.

วิภารัตน์ วงษ์พั้ง. 2562. การพึ่งพาตนเองและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลิตภัณฑ์จากแป้งข้าวหอมมะลิ

ในจังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารแก่นเกษตร 47 (พิเศษ 1): 1080-1088.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2542. ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์. พิมพ์ครั้งที่ 4. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2559. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2548. พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. 2554. รายงานข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี. กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำราญ นิลรัตน์ และคณะ. 2550. กลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งซ้อ ตำบลนาหม่อม อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

เสาวลักษณ์ ผลเจริญ. 2561. การพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.